

УДК 340.12

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зінченко В.В. (м. Київ)

Анотація

У статті розвиваються ідеї про те, що в усіх історичних випадках розвитку сучасного суспільства саме публічна соціальна політика створювала інституційний каркас, здатний забезпечити шкалу та структуру реформ, необхідних для появи сучасної індустріальної країни. Темі, що їх пропонує ця стаття, покликані бути в середовищі існуючих дебатів про трансформацію соціального та економічного сектору в умовах політичної модернізації та інтеграцію в Європу.

In the article ideas develop that in all of historical cases of development of modern society exactly a public social policy created institutional framework, capable to provide a scale and structure of reforms, necessary for appearance of modern industrial country. Themes, that they are offered by this article, called to be in the environment of existent debates about transformation social and economic a sector in the conditions of political modernization and integration to Europe.

Ключові слова

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Вступ

З моменту набуття незалежності 24 серпня 1991 року Україна вже зробила багато для того, щоб посісти серед народів Європи те місце, на яке вона заслуговує. Чималі зміни відбулися в усіх без виключення сферах життя. Але багато хто забуває, що всі ці зміни можуть бути зведені нанівець, якщо не звертати достатньої уваги на питання національної безпеки в контексті актуальних питань соціальної політики і соціальної безпеки. Що ж ми бачимо в цьому плані?

З одного боку, Україна орієнтується на інтеграцію з Європейським Союзом. Підтверджуючи свій європейський вибір, ми ставимо за стратегічну мету вступ до ЄС. Стратегія інтеграції України до ЄС була затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року: "національні інтереси України, - зазначається у стратегії, - потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС". В результаті очікуваного розширення ЄС, вступом до ЄС Польщі та Угорщини, Україна межує з ЄС, що створить принципово нову геополітичну ситуацію. У зв'язку з цим є необхідним чітке та всебічне визначення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України до

європейського політичного, економічного та правового простору". Серед інших стратегія передбачає інтеграцію до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки.

Мета статті:

- дати аналіз публічної соціальної політики, що створе інституційний каркас, здатний забезпечити реформи в сучасному українському суспільстві.

- дослідити шляхи і напрями інтеграції сучасного українського суспільства.

Обговорення проблеми

Безпека України в цьому контексті ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення ЄС поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах. Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для ЄС та його повноправних та асоційованих членів.

Кооперативна безпека, пошук підходів, до якої, поряд з іншими європейськими та трансатлантичними структурами, активно веде ЄС, має стати для України гарантією власної безпеки. Розширення співпраці з Західноєвропейським союзом (ЗЄС) - основною структурою оборони і безпеки ЄС - є одним з основних чинників інтеграції до ЄС.

Одночасно з цим Україна розвиває і поглиблює свої відносини з НАТО. Так, в лютому 1994 року Україна приєдналась до програми "Партнерство заради миру", а 25 травня 1994 року передала до НАТО свій презентаційний документ. 10 червня 1996 року було схвалено індивідуальну програму партнерства України з НАТО. 9 липня 1997 року в Мадриді між Україною та НАТО було підписано "Хартію про особливе партнерство". Її головними положеннями стали: визначання позитивності ролі Альянсу та його відкритості для нових членів; визнання і підтримання суверенітету України та непорушності її кордонів; визначення сфер та механізмів консультацій між українцями та НАТО. Указом Президента України ще 4 листопада 1998 року було затверджено "Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору". У загальних положеннях Програми зазначається: "стратегічною метою України є повномасштабна інтеграція до європейських та євроатлантичних структур та повноправна участь у системі загальноєвропейської безпеки.

Реалізуючи цю мету, наша держава спрямовує свою діяльність на розвиток конструктивного співробітництва з існуючими на європейському континенті структурами безпеки: Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО), Європейським Союзом (ЄС), Західноєвропейським Союзом (ЗЄС), Радою Євроатлантичного Партнерства (РЄАП), Організацією з питань безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Радою Європи (РЄ), на основі яких формується нова структура європейської безпеки XXI століття. На початок літа 1996 року з території України в Росію було вивезено всю ядерну зброю. За програмою

спільного зменшення напруги (Програма Нанна-Лугара) Україна отримала за ядерне роззброєння від США понад 400 млн. \$. З квітня 1996 року Україна стала повноправним членом Групи ядерних постачальників. У 1998 році Україна увійшла в режим контролю за ракетними технологіями (РКРТ).

На нинішньому етапі свого розвитку, в процесі пострадянського перетворення суспільства та європейської інтеграції, Україна набуває нового історичного та культурного досвіду.

Обсяг, якість та всеохоплення соціальних перетворень, що відбуваються на теренах нашої держави, важко порівняти з якимось іншим періодом вітчизняної історії, бо за роки державної незалежності зміни у структурі соціальних, політичних та економічних відносин є разючими: сформувалися нові суб'єкти власності та політичної діяльності, трансформувалися базові цінності життя і мотивація поведінки, змінюються уклад життя і мислення разом зі сталими традиціями. Проте виникає питання: чи не є перелічені зміни тимчасовими, такими, що не здатні втриматися? Чи не загрожує сьогodenній Україні повернення до тоталітарного минулого? З приводу першого питання можуть бути різні варіанти відповідей, які залежать радше не від об'єктивного аналізу обставин, а спираються на глибоко індивідуальні настанови. Щодо можливості повернення до тоталітарного минулого, то тут, слід робити конкретні кроки до того, аби вберегти Україну від такого розвитку подій - треба посилювати інтеграційні процеси до Європейського Союзу.

Є необхідним зробити особливий акцент саме на соціально-психологічному аспекті національної безпеки в контексті політичних аспектів взаємовідносин України з ЄС та Російською Федерацією . З тим фактом, що інтеграція до принципово відмінного від нашого укладу життя країн Європи неможлива без зміни свідомості кожного громадянина України, важко не погодитися.

Але чим же ж є кожний індивід у нашому суспільстві? Через виконання різноманітних соціальних функцій, людина є членом чисельних соціальних груп, вона ніби формується у перетині цих груп, ніби точка, в якій перетинаються різні групові впливи. Для особистості це має два важливих наслідки:

- визначається об'єктивне місце особистості в системі соціальної діяльності;
- здійснюється вплив на формування свідомості особистості; Особистість виявляється залученою до системи поглядів, уявлень, норм, цінностей багаточисельних соціальних груп. Вкрай важливо визначити, якою є та "рівнодіюча" цих чисельних групових впливів, яка визначає зміст свідомості особистості.

Одним з найтяжчих наслідків радянської доби, що його відчуває на собі незалежна Україна, є атавізм «советської» свідомості, який заважає рухатися далі, розвиватися, просуватися до нових суспільних змін.

"Совок" як культурне, політичне та психологічне явище є вкрай обмеженим шорами ідеології, якою були закодовані індивіди заради втрати індивідуальності як такої. Цим же можна пояснити і розгул лихого індивідуалізму серед українського населення - після тривалої ізоляції від вільного світу та, насамперед, підпорядкуванню одній колективістській ідеології проявити себе хочеться кожному, але форми та методи такого прояву в Україні не виглядають цивілізованими.

Нові реалії життя посилюють динамізм соціальних груп. Характерною та чисто психологічною рисою групи є "Ми-почуття". Це означає, що універсальним принципом психологічного оформлення групи є розрізнення для індивідів, що входять до групи, деякого утворення "ми" на противагу іншому утворенню - "вони".

"Ми-почуття" зображує необхідність віддиференціювати одну спільноту від іншої та тим самим є, власне, ідентифікатором зізнання приналежності особистості до певної групи, тобто соціальної ідентичності. Політика Радянського Союзу сформувала міцну групу "громадян советів", чиє "ми-почуття" було міцним та підкріплювалося усвідомленням за принципом "боятися-поважають". А чи є сьогодні наявності почуття соціальної ідентичності серед громадян України? З метою прояснення ситуації, коротко звернемося до поняття соціального статусу, а саме до його соціометричних детермінантів. Серед них найголовнішими є:

- місце особи у структурі групової діяльності;
- функціональна значимість кожного окремого індивідуума в спільноті;
- сприйняття та залученість особи до внутрішньогрупових стосунків;

Також сюди долучається *економічний показник*: головною ланкою в **соціальній політиці** держави є політика формування прибутків громадян. Поняття "прибуток" репрезентує собою показник результатів економічної діяльності. Економічна література використовує поняття "прибуток" як перевищення вартості виробленого продукту над витратами на його виробництво, а також як долю кожної страти, соціальної групи та окремого індивіда у виробленому продукті та привласнену ними частину. Рівень прибутків членів суспільства є найважливішим показником їх добробуту, бо він визначає можливості матеріального та духовного життя індивідуума: відпочинок, отримання освіти, підтримка здоров'я, задоволення нагальних потреб [3, 35]. В умовах важкої економічної ситуації, в якій перебуває Україна сьогодні, широка суспільна свідомість звертає увагу та робить гучний акцент саме на матеріальному забезпеченні громадян України. Звичайно, на інтеграційні процеси багато хто дивиться саме як на можливість поліпшення матеріального становища. Але на Заході на такі зазіхання дивляться вельми обережно.

Подальший розвиток ЄС став проблематичним через ті надзвичайні, на їхню думку, процеси, що, починаючи з 1989 року,

відбулися у Східній Європі, а потім у Радянському Союзі. "Європа" мала раніше чіткі кордони, і її розглядали як сукупність ліберальних демократій Західної Європи, відмежованих від комуністичних країн Сходу. Розпад Радянського Союзу змінив ситуацію. Тепер не зрозуміло, де закінчується "Європа", а багато новостворених ліберально-демократичних країн Сходу Європи – наших сусідів – є членами чи претендують на членство в ЄС. Введення візового режиму сусідніми східноєвропейськими країнами, де багато працюють, живуть та відпочивають українських громадян, здебільшого навіть, відверто кажучи незаконно заробляють собі на існування, сприймається з таких причин зрозуміло що не з ентузіазмом.

В умовах такого складного становища, населення України звертає свої погляди до північної сусідки – Російської Федерації. Відчуття певної морально-психологічної єдності з народом РФ серед громадян України має не лише історичні коріння та пострадянську ідеологічну основу, але й на практиці суворого життя в складних економічних умовах та недовіри й прискіпливого ставлення розвиненої Європи тяжіння до "братів по нещастю" міцніє. Це відкидає Україну на багато кроків назад та становить суттєву небезпеку в плані втрати незалежності та можливому поверненні авторитарних моделей.

Важко не погодитися, що парадигмою розбудови російської державності є беззастережне успадкування старих державницьких ідеологем, принципів та стилю ведення справ, бачення своєї геополітичної ролі. Питання про переосмислення імперської спадщини, історичну відповідальність, необхідність оновлення відносин з найближчими сусідами у Москві навіть не виникало. У російській геополітичній думці не існує суспільно-визнаних концепцій щодо визначення власних природних кордонів, власних масштабів, в ній переважають такі категорії як *"сфери виняткових інтересів"*, *"зони впливу"*, *"ареал розселення російськомовного населення"*. Наслідками цього стали формування нової російської нації і специфічне ставлення до національного питання як такого, відсутність чіткої межі застосування методів зовнішньої та внутрішньої політики і наявність особливих проблем у стосунках з будь-якою сусідньою державою, якщо тільки вона не погоджується на роль сателіта. В світлі всього вище зазначеного варто згадати хоча б слова колишнього міністра закордонних справ Росії А. Козирєва, що Росія не може погодитися на втрату "географічних позицій, на завоювання яких були потрібні віки". Звісна річ, що ці погляди поширюються і на Україну.

Практично всіх ідеологів російської державності з'єднує домагання міжнародного визнання виключності, пріоритетності інтересів Москви в Україні. Зараз є реальністю те, що Москва не готова до змін алгоритму у стосунках із сусідами, руху до реальної паритетності та партнерстві. Мабуть не треба пояснювати, що Білорусія зараз фактично являється маріонетковою державою, додатком Росії. Але російські інтереси

спрямовані, звісна річ, не тільки на Білорусію, а й на Україну. Так вже склалося, що Росія має економічні (особливо нафтові та газові) важелі впливу на Україну. До того ж має місце справжнє засилля російської масової культури на теренах України. Але це ще не так жахливо. Якщо уявити собі зараз, що Росія вирішить використати силові засоби, аби підштовхнути Україну назад в лоно імперії, то ми зараз реально нічого не зможемо протидіяти, адже Україна є фактично беззахисною. Сукупність таких факторів як відсутність ядерної зброї та жалюгідне становище армії справляють враження повної беззахисності та неспроможності до будь-яких заходів. На жаль, мусимо констатувати той факт, що це пов'язано з дистанціюванням від Росії.

Отож, пересічний український громадянин не відчуває тієї необхідної групової залученості до соціального, економічного та політичного життя своєї країни. Високий рівень корупції, зашореність української економіки, значний вплив олігархії на політичну та економічну сфери діяльності держави зумовлюють низький рівень громадянської свідомості. "Ми-почуття", якщо припустити, що таке існує щодо громадян України, характеризується або певною ностальгією за радянськими часами, або відчуттям власної меншовартості та бідності в порівнянні з західними високорозвиненими країнами, ну й нарешті відчуттям якоїсь невизначеності з присмаком безвихідності.

За відсутності історичного досвіду інтеграції до новітніших та прогресивніших утворень на кшталт ЄС, суспільна думка пересічних українців не сприймає таких потреб на нинішньому етапі.

Для суттєвих змін свідомості, формування такого громадянина України, який був би здатний жити та працювати в ЄС необхідні зміни в економічному та політичному спектрі. Отож, в соціальному аспекті розвитку та процесах економічної інтеграції України, на пострадянських теренах ми стикаємося з цілим комплексом проблем, що потребують комплексного розв'язання та прийняття рішучих заходів.

За таких умов життєво необхідною для досягнення національного консенсусу щодо проведення змін є така політична економія перехідних процесів, яка має на меті і здатна забезпечити відновлення неінфляційного зростання, блокування безробіття та здійснення стратегії справедливого розподілу як тягаря, так і вигод від змін.

Головні компоненти цієї політичної економії соціальної безпеки такі:

- *Перша* — сприяння динамічній енергії базисних, економічних структур та інституцій з неодмінним одночасним визнанням того, що ринок сам по собі не є соціально ефективним. Ринок є основою для досягнення мікроекономічної ефективності. Але ринкові сили, що діють самі по собі, ніколи не досягнуть ні повної зайнятості, ні соціально бажаного розподілу доходів, ні соціально прийняттого географічного поширення економічної діяльності, більше того, існує багато благ та послуг, необхідних для забезпечення економічної та соціальної ефективності, виробництво та розподіл яких не можуть бути забезпечені

ринковим механізмом [1, 83]. Найвизначнішими серед них є охорона здоров'я, основні види соціального страхування (проти безробіття та старості, хвороби тощо), значна частина освіти та культури плюс, звичайно, такі традиційні сфери, як оборона і забезпечення законності та правопорядку. Тут, звичайно, слід наголосити, що ринок аж ніяк не відкидається. Він — важливий інструмент автоматичного мікроекономічного регулювання змін у питаннях технології, внутрішніх та світових потреб, дефіциту ресурсів.

- *Друга* — принципове обстоювання рівності можливостей та визнання того, що можливості не можуть бути рівними, якщо існує велика нерівність у доходах. Обстоювання ідеї рівності для багатьох, по суті, є політичним питанням, тобто більша рівність розглядається як найвища мета.

- *Третя* — обстоювання справедливості в економічних справах, насамперед, справедливості соціальної. Тягар труднощів повинні більшою мірою нести «люди з найширшими плечима». Що ж до вигод, пов'язаних з економічними досягненнями, то вони мають розподілятися між усіма.

- *Четверта* — прагнення досягти якомога більш широкої та масової участі громадян у прийнятті рішень: чи то через участь в управлінні виробництвом на робочих місцях та через незалежні профспілки, чи то через широку громадянську активність, чи то через політичні процеси. Іноді це вважають лише політичною метою, іноді, як от у цій доповіді, важливою складовою ефективності економіки.

- *П'ята* — визнання того, що економічний прогрес повинен базуватись на стабільному розвитку при неодмінному збереженні довкілля та природних ресурсів для наших дітей та онуків. Короткозоре економічне зростання, що базується на отруєнні повітря, яким ми дихаємо, води, яку ми п'ємо, ґрунтів, на яких ми вирощуємо наші врожаї, — неприйнятне.

Ці питання стосуються економіки, проте важливим для України, як для держави, що розвивається, є працююче демократичне суспільство. Протягом років, коли комуністичне повновладдя було повалене, усі перехідні країни пройшли через антикомуністичні революції та зміни. Після цього відбувалися більш-менш успішні, з точки зору демократичних принципів, вибори, в результаті яких, як правило, склад уряду змінювався. Тому необхідно визнати, що, поза усякими сумнівами, демократія довела у перехідних країнах свою присутність та силу.

Однак демократія — це більше, ніж вибори. Демократія, як умова соціальної національної безпеки, повинна підтримуватися громадянським суспільством, у якому існує та процвітає велика кількість недержавних організацій (йдеться про органи самоорганізації та самоуправління населення, церкви та інші релігійні спільноти, профспілки, бізнесові фірми, благодійні організації, політичні партії, людей творчих професій, видавців, освітні товариства тощо.). Щоб

громадянське суспільство було здатне забезпечити підвалини демократії, у ньому повинні домінувати культура компромісу, повага до меншин і етика соціальної та персональної порядності [2, 170]. Культура демократії явно пускає коріння у перехідних суспільствах, що так довго заперечували її. Проте з цього коріння ще потрібно щось виростити. Мається на увазі питання формування **ефективної соціальної безпеки** в контексті стратегії соціальної політики та національної безпеки держави.

Питання полягає в тому, чи політична мова сьогодні може зробити людей здатними виражати свої інтереси та прагнення у такий спосіб, щоб це дало змогу ефективно досягти збалансованих та дієвих змін. Демократія серйозно постраждала б, якби люди збайдужіли до політики, розчарувалися б через історичні зради і труднощі змін і перейнялися лише турботами про повсякденне життя. Якби таке сталося, політичний простір став би відкритим для популістів усіляких ґатунків. На щастя, можна констатувати, що це не є головною тенденцією. Навпаки, ми бачимо демократичну культуру, що постійно поглиблюється. Тому головним завданням є: трансформувати політичну мову в *соціальній безпеці держави*, як практичне підтвердження того, що держава у своїй соціальній політиці практично реалізує інтереси суспільної більшості, а не окремого соціально-економічного угруповання та збільшити роль політичного діалогу, який включає також і діалог про економічний вибір.

Друга головна проблема — **корупція**. Цей «рак суспільства» може набувати різних форм — від підтримування старих зв'язків до дрібних хабарів дрібним бюрократам і аж до прямолінійної жорстокої організованої злочинності. Не можна недооцінювати масштаб корупції, хоч цей масштаб і різний у різних країнах. Корупцію, що з певного моменту поширилась і стала звичайною та загальноприйнятною, потім важко викорінити. Було б надто поверховим припустити, що корупція зникне із усуненням недовершеностей ринку. Ясно, що згідно з підручниками, ринкова економіка дає менше можливостей для корупції та пошуків незаконних джерел доходу.

Але ризик у тому, що у перехідний період корупція може встигнути стати всеохоплюючою, що призведе не до соціально-ринкової економіки, а до дикого та грабіжницького ринку. Посткомуністичний підйом злочинності та корупції частково спричинений втратою моральних та правових орієнтирів. Щоб трансформація була успішною, необхідні неабияка порядність та сильне почуття відповідальності за громадське благо у сфері державного управління. По суті, це є завданням суспільно-політичним, як умова стабільної моделі соціальної безпеки в структурі загальної системи національної безпеки.

Незважаючи на ті перепони, які ставлять обставини та час на шляху України до цивілізованого життя за європейським зразком, ми маємо перед собою таку перспективу та необхідний для цього потенціал економіко-соціальних і політико-правових можливостей .

Перспективи подальших досліджень

- дослідити шляхи і напрями удосконалення соціальної політики як фактора громадянського суспільства та національної безпеки.

Джерела

1. Fuchs A. Solidarität der Sozialpolitik. – Marburg: Zukunft, 2004. – 280 s.

2. Gleitze B. Produktivvermögen ist das Kapital der gewerblichen Unternehmen. – Bonn, 2007. – 325 s.

3. Siehe W. Die Freiheitsverhalten. Den Klassenkampf zementieren? – Fr. a. M.: SurkampVerlag, 2009. – 213 s.

Стаття надійшла 25.08.09р.